

# IRIS MARION YOUNG TEORİSİNE GENEL BİR BAKIŞ: YAPISAL ADALETSİZLİK VE ADALETSİZLİKTEN SORUMLULUĞA İLİŞKİN SOSYAL BAĞLANTI MODELİ

AN OVERVIEW OF IRIS MARION YOUNG THEORY:  
STRUCTURAL INJUSTICE AND SOCIAL CONNECTION  
MODEL OF RESPONSIBILITY

Nadire ÖZDEMİR\*

**Özet:** Bu makale, 21. yüzyılın sosyo-hukuki gündemine ilişkin önemli soru ve sorunlara dikkat çekmiş olan Iris Marion Young'ın adalet teorisini konu etmektedir. Tanımlayıcı bir çalışma olarak tasarlanan bu çalışma Young'ın teorisinde temel sayılabilecek “yapısal adaletsizlik” ve bu adaletsizlikten sorumluluğa ilişkin “sosyal bağlantı modeli” kavramlarını açıklayarak, bunların önemi ilişkisel yaklaşımları kapsamında değerlendirecektir.

**Anahtar Sözcükler:** Iris Marion Young, Yapısal Adaletsizlik, Sosyal Bağlantı Modeli, İlişkisel Adalet, İlişkisel Özerklik

**Abstract:** This paper aims to discuss Iris Marion Young's theory of justice, which raised important questions regarding the socio-legal agenda of the 21st century. As a descriptive work, this article aims to explain two main concepts of Young's theory as 'structural injustice' and 'social connection model of responsibility' and evaluate their significance in terms of relational approaches.

**Keywords:** Iris Marion Young, Structural Injustice, Social Connection Model of Responsibility, Relational Justice, Relational Autonomy

## I. Giriş

Adalet, hukuk felsefesi öğretisinin öteden beri tartıştığı ve tartışmalarını farklı disiplinlerin görüşleriyle beslediği bir kavramdır. Adalet kavramı üzerine görüşler dönemsel olarak siyaset, sosyoloji veya ekonomi gibi alanların dehlizlerine kaymış veya bu alanların etkisi altında şekillenmiştir. Örneğin Martha Nussbaum, 1950'lerden itibaren

\* Dr. Ar. Gör., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi, naozdemir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1406-4833, Makalenin Gönderim Tarihi: 10.04.2019, Gönderim Tarihi: 10.04.2019

geleneksel normatif adalet teorilerinin ne kavramsal bir analiz ne de olgusal bir ampirik sorgulama sağladığı gerekçesiyle pozitivism etkisi altında önemsizleştirildiğini vurgular.<sup>1</sup> Ancak Nussbaum'a göre iki yaratıcı kaynak bu geçici durgunluğu canlandırmıştır. Birincisi John Rawls veya Jurgen Habermas gibi Kant çizgisindeki yazarların eserleri, ikincisi ise ahlaki, siyasi ve hukuki düşüncenin gündemini yeni sorularla canlandıran feminist doktrin ve düşünürlerdir.<sup>2</sup> Bu çalışmada, söz konusu doktrine önemli katkılarda bulunmuş günümüz siyaset felsefesi isimlerinden Iris Marion Young'ın yapısal adaletsizlik ve bu adaletsizlikten sorumluluğa ilişkin sosyal bağlantı modeli üzerinde durulacaktır. Tanımlayıcı bir çalışma olarak tasarlanan bu makale Young'ın teorisinde temel sayılabilecek söz konusu iki kavramı açıklamayı ve bunların önemini ilişkisellik yaklaşımları kapsamında tartışmayı hedeflemektedir.

## II. Adaletin Konusu Olarak Yapı

Young, insanlar arasındaki ilişkileri anlamak için, büyük ölçekli sosyal yapıları göz önünde bulunduran bir düşünme tarzına sahip olmak gerektiğini belirtir.<sup>3</sup> Bu düşünme tarzı birey olanaklarını mümkün kılan veya adaletsiz bir şekilde bunları ortadan kaldıran güç ilişkilerini ve yapıları anlamaya yönelik teorik bir çerçeve sunar. Adaletsiz olarak belirlenmiş olan sosyal yapılar toplumdaki eşitsizliklerin temel sebebidir. Bu anlamda Young'ın adalet kavramı yapıyı temele alan bir yaklaşım üzerinden şekillenmektedir.

Young, toplumun temel yapısını adaletin konusu olarak gören Rawls'un görüşlerini paylaşır.<sup>4</sup> Ayrıca, modern toplumların temel yapısına ilişkin kaynakların veya konumların (*position*) dağıtımı yanı sıra üç hususun daha önemli olduğunu altını çizer. Young'a göre toplumsal yapılar, işbölümü ve karar verme mekanizmasında adalet ve

<sup>1</sup> Martha C. Nussbaum, "The Future of Feminist Liberalism", Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association, 2000, Vol. 74, No.2, s. 47.

<sup>2</sup> Nussbaum, 2000, ss. 47-48.

<sup>3</sup> Vlasta Jalus'ic ve Mojca Pajnik, "When I Think about Myself as Politically Engaged, I Think of Myself as a Citizen: Interview with Iris Marion Young", Dancing with Iris: The Philosophy of Iris Marion Young içinde, Ann Ferguson, Mechthild Nagel (Eds), New York: Oxford University Press, 2009, s. 24.

<sup>4</sup> Iris Marion Young, "Taking the Basic Structure Seriously", Perspectives on Politics Vol. 4, no. 1 (March 2006), ss. 91-97.

normların egemen kültürün özelliklerine göre oluşturulması anlamına gelen normatiftik<sup>5</sup> bağlamlarında tartışılmalıdır.<sup>6</sup> Toplumun yapısal ve kurumsal ilişkilerini temel alan bir adalet teorisi, yalnızca ve öncelikli olarak dağıtım sorularına odaklanan adalet teorilerinden daha elverişlidir.<sup>7</sup> Zira, haklar, özgürlükler veya iktidar gibi sorulara dağıtıcı odaklı yaklaşmak, bu kavramların anlamını gizlemeye meyillidir.<sup>8</sup> Örneğin iktidarın dağıtıcı bağlamda ele alınması güç sahibinin veya gücü kullananların kimler olduğuna odaklanır ve böylece tahakküm olgusunun kendisini görmeye ve tartışmaya engel olur.<sup>9</sup> Dolayısıyla Young kendi teorisinde dağıtıcı adalet paradigmasından farklı olarak “yapı” kavramı üzerinde durmakta ve adaletsizliğe yapısal bir yaklaşım getirmektedir.

Young’ın teorisi, sosyal kurumlara nüfuz ve istila etmiş adaletsizliklerin bireysel yaşamlar üzerindeki etkisini konu alır.<sup>10</sup> Sosyal kurumların ve bu kurumların işleyişine dair süreçlerin içine bu derece sinmiş adaletsizlikleri yapısal bir sorun olarak görür. Bu anlamda yapısal adaletsizlik, sosyal süreçlerin birtakım kişileri sistematik olarak tahakküm altında tutup onların kapasitelerini geliştirmelerini engellemesine sebep olur. Öte yandan, aynı sosyal süreçler başka kişileri tahakkümü uygulayan konumuna sokup onların kapasitelerini geliştirmeleri adına geniş fırsatlar yaratır.<sup>11</sup> Toplumdaki gruplar arasında fırsat eşitsizliği doğuran yapısal adaletsizlik, bu anlamda toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkar. Young, soyut bir kavram olan yapısal adaletsizliği somut olarak açıklamak için yoksul ve tek ebeveyn olan *Sandy* isimli bir kadının hikayesini anlatır. *Sandy*’nin hikayesi, yapısal adaletsizliğe işaret eden, belirli davranış ve politikalarla açıklanması

<sup>5</sup> Young, normal olan ve olmayan davranış arasındaki ayrımın egemen kültürün anlayış biçimine göre şekillendiği ve bu anlayışın ayrımcılığı veya şiddeti teşvik ettiği takdirde bunlara maruz kalanların sistematik adaletsizliklerle yüzleştiğini belirtir (Bkz. Young, 2006, s. 95).

<sup>6</sup> Young, 2006, ss. 92-96.

<sup>7</sup> Iris M. Young, “Toward a Critical Theory of Justice”, *Social Theory and Practice*, Vol. 7, No. 3 (Fall 1981), s. 282.

<sup>8</sup> Young, 1981, ss. 279-302, s. 283.

<sup>9</sup> Young, 1981, ss. 279-302, s. 285.

<sup>10</sup> Christian Barry; Luara Ferracioli, Young on Responsibility and Structural Injustice, 32 *Crim. Just. Ethics* 247 (2013), s. 247.

<sup>11</sup> Iris Marion Young, *Responsibility for Justice*, New York: Oxford University Press, 2011, s. 52.

zor, kendine özgü bir yanlışı içermektedir.<sup>12</sup> Young bu hikayede, başkahramanın yüzleştiği adaletsiz durumları ön plana çıkarmaktan ziyade bu durumların yapıyla olan ilişkisine odaklanır.<sup>13</sup>

Hikayenin baş kahramanı iki çocuklu ve yalnız ebeveyn olan *Sandy* isimli kadındır. *Sandy* kirada oturduğu ev boşaltılınca başka bir ev aramak zorunda kalır. Tezgahtar olarak çalıştığı şehir dışındaki alışveriş merkezine otobüs hattı olan başka bir ev bakmaya başlar. Ancak kendi bütçesine uygun evler ya iş yerine çok uzakta ya da çocukları açısından güvenli olmayan muhittedir. Bunun üzerine *Sandy* kazancının bir kısmını araba kirasına vermeyi göze alır ve barınma için devlet desteğine başvurmak ister. Ancak öğrenir ki destek için bekleme süresi yaklaşık iki yıldır. *Sandy*, tahliye zamanına kadar yaklaşık iki ay boyunca ev aramayı sürdürür. Sonunda, trafik olmadığı zaman arabayla iş yerine 45 dakika mesafede, çamaşır yıkama olanağı veya çocuk oyun alanı olmayan ufacık bir ev bulur. Çaresizlikten bu evi tutmak zorunda kalır. Ancak bu sefer de başka bir mali engel çıkar karşısına: Depozito için üç aylık kira ücreti istenmektedir. *Sandy* zaten kısıtlı olan birikiminin tamamını araba kiralamaya verdiği için zar zor bulabildiği bu evi kiralayamaz ve böylece evsiz olarak ortada kalır.<sup>14</sup>

*Sandy*'nin hikayesi, hikayede yer alan bireylerin şahsi kusurlardan öte, yapısal olarak adaletsizliğe işaret eden bir tür etik sorunu ortaya koymaktadır.<sup>15</sup> *Sandy*, kendi kontrolü dışındaki koşulların kurbanı olmuştur. Aslında hikayedeki kişilerin hepsi (ev sahibi, emlakçı, işveren vs) *Sandy*'le olan ilişkisinde mevcut hukuk kuralları çerçevesinde ve saygılı bir tutumla hareket etmiştir. Ancak *Sandy*'i evsizliğe sürükleyen, tüm bu bireylerin ötesinde, yapısal adaletsizliğin kendisidir.<sup>16</sup> *Sandy*'nin, yoksul bir kadın olması onun seçeneeksizliğinin kaynağıdır. Bir yandan yalnız anne olmasından ötürü çocuklarının bakımını ve eğitimi üstlenmiştir, bir yandan da yoksulluk ve eğitimsizliğine bağlı olarak çalışma olanaklarının kısıtlılığı onu ev bulma konusunda

<sup>12</sup> Young, 2011, s. 44.

<sup>13</sup> Jeffrey Reiman, "The Structure of Structural Injustice: Thoughts on Iris Marion Young's 'Responsibility for Justice'", *Social Theory and Practice*, Vol. 38, No. 4 (October 2012), s. 740.

<sup>14</sup> Young, 2011, ss. 43-44.

<sup>15</sup> Young, 2011, s. 44.

<sup>16</sup> Young, 2011, ss. 44-46.

bir çıkmaza sürüklemiştir. *Sandy*'nin mağduriyeti onun bizatihi hatasından veya tercihlerinden ziyade daha çok kendi kontrolü dışındaki koşullardan kaynaklanmaktadır.<sup>17</sup> *Sandy*'nin içinde bulunduğu durum onu adaletsiz koşullara sürükleyen, evsizlik riskine karşı kırılgan olmak anlamında sosyal-yapısal bir durumdur.<sup>18</sup> Evsizlik riskine karşı kırılgan grupta yer alanların evsiz kalma ihtimali kısmen kendi davranışlarına, kısmen başkalarının davranışlarına kısmen de şansa kalmış olabilir. Young'ın, bireysel etkileşim (*individual interaction*)<sup>19</sup> olarak nitelendirdiği durum, kişilerin yanlış davranışlarının adaletsiz durumları pekiştirmesiyle ilgilidir. Ancak *Sandy*'nin hikayesindeki kişiler, ona karşı makul ve saygılı davranmasına rağmen burada sosyal adaleti ilgilendiren mesele *Sandy*'nin evsizlikle yüzleşme riski taşıyan kırılgan bir grupta bırakılmış olmasıdır.<sup>20</sup> Evsizliğe karşı kırılgan olmanın koşullarını yaratan kaynaklar geniş çaplı ve nispeten uzun dönemlidir. Hem kamu hem de özel birçok politika, kural veya kabul görmüş uygulamalara göre hareket eden binlerce kişinin eylemleri bu koşulların üretilmesine katkıda bulunur.<sup>21</sup> Yapısal adaletsizlik, milyonlarca insanın kurumsal kurallara ve ahlaken kabul edilen pratiklere uyması sonucunda üretilmekte ve pekiştirilmektedir.<sup>22</sup> Zira istemli seçimlerle sosyal koşulların etkilerini birbirinden ayırmak oldukça zordur.<sup>23</sup> İşte bu şekilde milyonlarca insanın katkısıyla oluşan ve pekiştirilen yapılar bireylerin yaşamlarında sosyal adalete ilişkin kendine özgü haksız durumları yaratmaktadır. Young teorisinde sosyal adalet de bu anlamda kilit bir kavramdır.

### III. Yapısal Koşulların Etkilediği Sosyal Adalet ve Sosyal-Yapısal Süreçler

Young, sosyal adaleti, iki temel kavramdan yola çıkarak açıklar: Kendini geliştirme (*self-development*) ve kendini-belirleme (*self-determination*). Bu iki kavram adaletsizliğin iki genel unsuru olan baskı ve tahakküm olgularının varlığında gölgelenir ve bu anlamda sosyal

<sup>17</sup> Young, 2011, s. 45.

<sup>18</sup> Young, 2011, s. 45.

<sup>19</sup> Young, 2011, s. 46.

<sup>20</sup> Young, 2011, ss. 45-46.

<sup>21</sup> Young, 2011, ss. 47-48.

<sup>22</sup> Young, 2011, s. 95.

<sup>23</sup> Barry; Ferracioli, s. 249.

adaletsizlik durumu ortaya çıkar. Zira baskı, kendini geliştirmeye yönelik kurumsal sınırlandırmaya, tahakküm ise kendini-belirlemeye yönelik kurumsal sınırlandırmaya işarettir.<sup>24</sup> Dolayısıyla sosyal adalet, toplum üyelerinin kendini-belirleme ve kendini geliştirmelerinin kurumsal şartlarını teşvik etmeyle ilgilidir.<sup>25</sup> Bu kurumsal koşulları üreten veya pekiştiren yapısal adaletsizlikler gelir dengesizliği, iktidara veya bilgiye erişim sınırı gibi haksızlıklara yol açabilir.<sup>26</sup> Dolayısıyla sosyal adaleti sağlamak için bu yapısal adaletsizlikleri mercek altına almak gerekir.

Young, sosyal adaletsizlik ve yapısal adaletsizlik ilişkisinde kurumsal bağlamdaki dinamiği daha iyi anlatmak için ‘sosyal-yapısal’ süreçlerden bahseder.<sup>27</sup> Zira sosyal yapılar genellikle gücün veya kaynakların insanlar arasında eşitsiz biçimde paylaştırılmasına sebep olur.<sup>28</sup> Bu eşitsiz paylaşım ise sosyal ilişkilerin dinamiği üzerinde belirleyicidir. Bu dinamiği betimlemek üzere Young dört farklı sosyal-yapısal süreçten bahseder.<sup>29</sup> Bu süreçlerin her biri yapısal adaletsizliğin oluşumunda ve sürdürülmesinde etkin roledir.

Sosyal süreçlere ilişkin “nesnel sınırlamalar” olarak nitelendirilen ilk unsur, içinde yaşadığımız toplumun birtakım kanallar aracılığıyla bizi sınırlandırması ve fakat aynı zamanda bu sınırlar içerisinde etkinlik gösterebilmemizi mümkün kılmasına işaret eder.<sup>30</sup> Bireyler, nesnel sayılabilecek sosyal olguları kısıtlayıcı veya etkinleştirici (*enabling*) olarak deneyimlerler. Bu sosyal olgular etnik veya kültürel tercihler doğrultusunda (yoksul veya azınlık mahalleleri gibi) şehirleşmenin fiziksel yapıları olabileceği gibi kurumsal ve sosyal kurallar da olabilir.<sup>31</sup> Örneğin *Sandy*, kurallara uygun davranan kişilerle karşılaşmıştır ve aslında söz konusu kurallar onu kısıtlayan ve zora sokan süreçlerin bir parçasıdır.<sup>32</sup> *Sandy*’nin söz konusu kuralların uygulanışını nesnel sınır-

<sup>24</sup> Iris Marion Young, *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press, (2000), s. 31.

<sup>25</sup> Young, 2000, s. 33.

<sup>26</sup> Young, 2000, s. 34.

<sup>27</sup> Young, 2011, s. 53.

<sup>28</sup> Young, 2000, ss. 86-87.

<sup>29</sup> Young, 2011, s. 53.

<sup>30</sup> Young, 2011, s. 53.

<sup>31</sup> Young, 2011, s. 54-55.

<sup>32</sup> Young, 2011, s. 55.

lamalar olarak deneyimlemesinin nedeni diğer insanların bu kurallara uyarak olduğu gibi davranmalarıdır.<sup>33</sup> Ancak bu davranışların sonucunda sosyal yapılar nesnel, belirlenmiş ve sınırlayıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki sınırlama birtakım bireyler üzerinde doğrudan baskı uygulamak anlamında değil, dolaylı yoldan, olasılıkları azaltarak veya yok ederek belirebilir.<sup>34</sup> Young yapıları görmedeki zorluğun bunların sınırlayıcı kaynaklar olarak deneyimleme sürecimizin kurumlardaki kişilerin ortak eylemleri veya olasılıklarımızı etkileyen fiziksel koşullar bağlamında gerçekleşmesi olduğunu söyler.<sup>35</sup> Bireyler sosyal yapının kendilerine farklı bir seçenek tanımadığından ötürü davranışlarının kısıtlandığını veya farklı şekilde davranma olasılıklarının olmadığını belirtirler. Örneğin *Sandy*'nin hikayesinde ev sahibi evi satmak zorunda kaldığını söylemektedir.<sup>36</sup> Söz konusu ev sahibine göre iş ve sermaye piyasasının işleyişi kendisinin kontrolünde olmayan ve kendisinin de ayak uydurmak zorunda kaldığı bir gerçektir.

Nesnel sınırlandırmalara engelli bireylerin günlük yaşamda sıklıkla karşılaştığı fiziksel yapılar veya kurumsal normlar da örnek verilebilir. Zira Young engelli bireylerin iş olanaklarının engel durumunun gözetilmediği hegemonik normlar tarafından kısıtlanmasını da yapısal adaletsizliğin bir başka boyutu olarak ele alır.<sup>37</sup> Bu kısıtlama, engelli olmayan bireylere göre tasarlanan tüm sosyal ve kurumsal yapılara özgü olabilir. Hatta öyle ki adalete erişimde dahi engellilerin sıkıntılar yaşaması söz konusudur. Anna Lawson, engelli bireylerin adalete erişimin her aşamasında sorun yaşadıklarını belirtir. Lawson, resmi işlemleri başlatmadan önceki adalete erişimdeki problemler arasında özellikle zihinsel engellilerin haksızlıkla karşılaştıkları zaman algılamalarındaki güçlükten kaynaklanan veya hukuk aktörlerine erişim ve onlarla iletişimden kaynaklanan sorunlar gibi hususları belirtir.<sup>38</sup> Dava açıldıktan sonra ise mahkemeye erişimdeki fiziksel engel-

<sup>33</sup> Young, 2011, s. 55.

<sup>34</sup> Young, 2011, s. 55.

<sup>35</sup> Young, 2011, s. 55.

<sup>36</sup> Young, 2011, s. 56.

<sup>37</sup> Iris Marion Young, "Structural Injustice and the Politics of Difference", *Intersectionality and Beyond* içinde, E. Grabham/D. Cooper/J. Krishnadas/D. Herman (Eds), Oxon: Routledge, 2009, s. 278.

<sup>38</sup> Anna Lawson, "Disabled People and Access to Justice: From disablement to enablement?", *Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights* içinde, Ed. Peter Blanck ve Eilionoir Flynn, New York: Routledge, 2017, ss. 91-94.

ler veya engellilerin seslerini yeteri kadar ve olduğu gibi duyurmaya yönelik araçların eksikliği gibi hususları sıralar.<sup>39</sup> Nihayetinde dava sonrasında da engellilerin mağduriyeti sona ermez. Özellikle ceza davalarında mağdur olan engellilere dava sonrası daha müdahaleci yaklaşıldığı belirtilmektedir.<sup>40</sup> Bu süreçlerin her birinde kişiler kurallara uygun davrandığını söyleyebilir, ancak söz konusu kurallar engelli bireyler açısından sınırlayıcı ve zorlayıcıdır.

Sosyal süreçlerin ikinci boyutu bireysel konumların birbiriyle ilişkili olduğu makro durumu göz önünde bulundurmaktır.<sup>41</sup> Örneğin *Sandy*'nin hikayesindeki gibi evsizlik riski altında olan farklı hayat deneyimi ve hikayelerine sahip birçok insan söz konusudur. Evsizlik riski altında olmak bir tür kırılmalıdır. Bu kırılmanın kaynağı ise sadece nesnel şartlar veya kurallar değil, toplumun temel sosyal pozisyonlarının nasıl konumlandığı ve bunların sistematik olarak birbiriyle nasıl etkileşim altında olduğuyla da ilgilidir. Toplum üyelerini sosyal pozisyonları bağlamında ele alırsak, bireysel tercihler, yetenekler veya özelliklere odaklanmaktan ziyade bu üyelerin birbirlerine karşı nasıl pozisyonlandıkları ve bunlar arasındaki ilişkiye bakmamız gerekir.<sup>42</sup> Zira bu konumlar, olasılıkları ve koşulları da şekillendirmektedir. Örneğin *Sandy*'nin hikayesinde sınıf ve cinsiyet sosyal pozisyonları *Sandy*'nin koşullarını şekillendirmektedir. Bir kadın olarak toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında çocuklarının bakımını üstlenmek zorunda bırakılmıştır ve de yine çocuklu bir kadın olarak çalışabileceği iş ortamları sınırlıdır. Üstelik, toplumsal hiyerarşide alt sınıfta yer aldığı için eğitimsizdir ve bulabileceği iş seçenekleri bu yüzden az ve düşük ücretlidir.<sup>43</sup> *Sandy*'nin deneyimine benzer izleri ülkelerindeki savaştan kaçmış göçmen Suriyeli kadınların yaşamında da görmek mümkündür. Örneğin Suriyeli *Maha*'nın yaşam mücadelesi *Sandy*'nin deneyiminin farklı bir hikaye ve coğrafyadaki izdüşümünü anımsatmaktadır:

“İki çocuk annesi 32 yaşındaki *Maha*'nın, *Daraa*'daki evi Aralık 2012'de bir bomba ile yıkıldığı için Lübnan'da Beyrut'a kaçtı. Şimdi bir otoyol

<sup>39</sup> Lawson, s. 95.

<sup>40</sup> Lawson, s. 96.

<sup>41</sup> Young, 2011, s. 56.

<sup>42</sup> Young, 2011, ss. 56-57.

<sup>43</sup> Young, 2011, s. 59.

*alt geçidi yakınında pis bir beton bir odada yaşıyor. Aralıklı olarak hizmetçilik yapıyor, ama yaşam maliyeti ailesinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyor. 200 dolarlık kirayı ödemek için yeterli parayı bulmak için mücadele veriyor ancak zaten çoktan 400 dolar borcu var. Çok zor şartlarda yaşıyor. “Kir, gü-rültü, her şey” diyor Maha. “Sokakta yaşamak gibi”.<sup>44</sup>*

Mülteci bir kadın olan Maha'nın çocukları için güvenliği sağlayacak bir ev bulmasını zorlaştıran birtakım hususlar söz konusudur. Konut eksikliği ve sınırlı kaynaklar yaşam koşullarının sık sık etkilenmesine sebep olmaktadır.<sup>45</sup> Ayrıca makro düzeyde düşünüldüğünde Maha eğitimsiz, göçmen ve çocuklarının bakımını tek başına üstlenmiş bir kadındır ve farklı kimliklerle sabitlenmiş bu pozisyonu onun olası-lıklarını sınırlandırarak yaşam koşullarını şekillendirmektedir.

Üçüncü olarak Young, sosyal süreçlerin eylemlerle oluşturulan yapılarından söz eder. Bu husus, Anthony Giddens'in yapıların, bireylerin birbiriyle ilişkileri sonucu oluştuğunu ileri süren yapılaşma teorisini hatırlatmaktadır.<sup>46</sup> Young, eylemlerle oluşturulan yapılara örnek olarak yine Sandy'nin hikayesini verir. Sandy, “güvenli” bir çevrede çocuklarını büyütme istemektedir. Şehrin bir kısmını güvenli bir kısmını güvensiz kılan şey ise yapıların arkasındaki birey davranışlarıdır. Güvenli olmayan bölgelere yatırım yapılmaz veya insanlar bu bölgelere uğramak istemez. Polis bile bu bölgede yaşayan insanlara şüpheli yaklaşır. Güvenli bölgelerin ise tercih edilebilirlikleri yüksek olduğundan fiyatlar da yüksektir. Üstelik burada beyaz orta sınıf konumlandığı için örneğin bir siyah erkeğin bu bölgeye girmesi rahatsızlık verebilir.<sup>47</sup> Sonuç olarak bir bölgenin “güvenli” olmasına ilişkin ya-

<sup>44</sup> UNHCR The UN Refugee Agency, “Woman alone, the fight for survival by Syria’s refugee women”, s. 15. Raporu şu adresten erişebilirsiniz: <http://www.unhcr.org/ar/53bb8d006.pdf>, Erişim Tarihi: 18.11.2018.

<sup>45</sup> UNHCR The UN Refugee Agency, “Woman alone, the fight for survival by Syria’s refugee women”, s. 15. Raporu şu adresten erişebilirsiniz: <http://www.unhcr.org/ar/53bb8d006.pdf>, erişim tarihi: 18.11.2018.

<sup>46</sup> Young, 2011: 60. Giddens, yapıyı sosyal sistemlerin özellikleri olarak düzenlenmiş kurallar ve kaynaklar olarak açıklarken; yapılaşmayı (structuration) yapıların devamlılığını veya dönüşümünü yöneten ve dolayısıyla sistemleri yeniden üreten koşullar olarak açıklar. (Anthony Giddens, Central Problems in Social Theory Action: Structure and Contradiction in Social Analysis, London: Palgrave Macmillan, 1979, s. 66.

<sup>47</sup> Young, 2011, s. 62.

pısal süreçlere varlıklı insanlar kadar yoksullar da eylemleriyle katkı sunmaktadırlar.<sup>48</sup> Benzer şekilde Mariam Martinez, Young'ın Amerika kapsamında verdiği örneği Avrupa açısından değerlendirir. Ona göre Avrupa kentlerinin çoğunda göçmenlerin şehrin belli başlı noktalarda toplanması bu insanların özellikle bir arada yaşamak istemesinin ötesinde, yapısal adaletsizliği pekiştiren etnik kümeleniştten de kaynaklanmaktadır.<sup>49</sup>

Son olarak, sosyal süreçlerin birçok insanın davranışıyla katıldığı ve kimi zaman istenmeyen sonuçlara katkıda bulunduğu bir yönü söz konusudur.<sup>50</sup> Yapısal olarak bakıldığında birçok geniş çaplı sosyal süreçte bireyler sadece kurallara uyduklarını, kendi işleriyle meşgul olup meşru amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştıklarını düşünürken aslında istenmeyen sonuçlara katkı sunduklarının farkında değildirler.<sup>51</sup> Örneğin *Sandy*'nin hikayesindeki gibi çoğu şehirde insanlar kazançlarının büyük bir kısmını daracık ve kötü koşullara sahip evlere vermektedir ve aslında bu durum kimsenin tek bir davranışı doğrultusunda yaratılmış bir sonuç değildir.<sup>52</sup> Bu ve bunun gibi haksız bulduğumuz birçok koşul -her ne kadar o insanlar bu sonuçları istememiş olsalar da- aslında milyonlarca insanın meşru görülen davranışları sonucu oluşmuştur.<sup>53</sup> İşçilerin gerek çalışma koşullarının gerekse hak arayışlarının güvencesizliğine değinen ve bu anlamda güvencesizliği hem çalışma hem düşünme pratiği olarak yorumlayan Duygu Hatipoğlu Aydın da benzer bir noktaya işaret eder.<sup>54</sup> İşçilerin güvencesizlik deneyimi sınıf farkının getirdiği seçim yoksunluğundan başlayarak yasalar, yasaların uygulandığı koşullar, işverenle kurulan hiyerarşik ilişki ve nihayetinde tüm bunların hak arama alanındaki yansımaları birçok insanın davranışıyla pekişen sosyal bir süreçtir.

<sup>48</sup> Young, 2011, s. 62.

<sup>49</sup> Mariam Martinez, "On Immigration Politics in the Context of European Societies and the Structural Inequality Mode", *Dancing with Iris: The Philosophy of Iris Marion Young içinde*, Ann Ferguson, Mechthild Nagel (Eds) , New York: Oxford University Press, 2009.

<sup>50</sup> Young, 2011, ss. 62-63.

<sup>51</sup> Young, 2011, s. 63.

<sup>52</sup> Young, 2011, ss. 63-64.

<sup>53</sup> Young, 2011, s. 64.

<sup>54</sup> Duygu Hatipoğlu Aydın, *Güvencesiz Adalet: İşçilerin Hukuk Deneyimi Üzerine Bir Temellendirilmiş Kuram Çalışması*, İstanbul: Oniki Levha, 2018, s. 232.

Sosyal yapısal süreçler, birbirlerini etkilemesi anlamında ilişki-seldir ve yapısal olmaları nispeten kalıcı olmalarından kaynaklanır.<sup>55</sup> Bu süreçler insanların eylem ve etkileşimlerinden ortaya çıkar ve bu anlamda durumsal değil, işleyişe ilişkindir.<sup>56</sup> Yapısal bir sosyal grup, fırsat ve yaşam beklentilerini şekillendiren kurumsal ilişkilerde benzer şekilde konumlandırılmış bir grup insandan ibarettir.<sup>57</sup> Benzer şekilde konumlandırılmış olan bireyler, benzer kısıtlamalar veya imkanları deneyimler.<sup>58</sup> Bu anlamda kendimizi hem eylem olanaklarının hem kısıtlamaların kaynağı olan sınıf, cinsiyet, ırk, din vb. ilişkilerde konumlanmış bulmaktayız.<sup>59</sup> Ancak bu konumlanmaların sabitlediği pozisyonlar bizim kim olduğumuz üzerinde söz sahibi olsa bile kimliğimizi tanımlamaz veya kesinleştirmez.<sup>60</sup> Bir insanın kimliği onun etnik, cinsiyet veya sınıfsal özelliklerinden ibaret değildir.<sup>61</sup> Bir bireyin tüm bu özellikler kapsamında yapabilecekleri de önem arz eder. Bu kapsamda Young, bireylerin özne konumunda oluşunun ve kendi kimliklerini belirlemedeki rollerinin altını çizer. Young'a göre özne olmak demek, yaşamlarımızı şartlayan kısıtlamalar ve olasılıklardan kendi tarzımıza göre bir şeyler ortaya koymamız anlamına gelir.<sup>62</sup> Bu anlamda öznelliğe sahip bireyler olarak adaletsizlikten sorumlu olmamız da tartışma konusudur.

#### IV. Adaletsizlikten Sorumlu Olma: Sorumluluğun Sosyal Bağlantı Modeli

Adaletsizlikten sorumluluk üzerine düşünmek, birey olarak kendi davranışlarımızı ve başkalarının davranışlarını etkileşimsel ve kurumsal açılardan değerlendirmeyi gerektirir. Örneğin, koşullar müsait olduğunda tahakküm ilişkisi kurmakta mıyız? Veya kimi insanlar açısından mahrumiyet ve tahakküm tehdidi barındıran yapısal süreçlerin üretilmesine birey olarak ne kadar katkı sunmaktayız?<sup>63</sup>

<sup>55</sup> Young, 2000, ss. 94-95.

<sup>56</sup> Young, 2000, s. 95.

<sup>57</sup> Young, 2000, s. 97.

<sup>58</sup> Young, 2000, s. 100.

<sup>59</sup> Young, 2000, s. 100.

<sup>60</sup> Young, 2000, s. 101.

<sup>61</sup> Young, 2000, s. 102.

<sup>62</sup> Young, 2000, s. 101.

<sup>63</sup> Young, 2011, s. 73.

Eğer yapısal adaletsizlikten birtakım insanları bir şekilde sorumlu tutmak istiyorsak, bireysel davranışa ve zarara yönelik olan standart sorumluluk anlayışından farklı bir sorumluluk anlayışına ihtiyaç vardır.<sup>64</sup> Young'ın bahsettiği bu standart anlayış, sorumlu tutulmak istenen sonuçla nedensellik bağına sahip özneleri, kusur, zarar veya suç adı altında sorumlu tutmaya yönelik mesuliyet (*liability*) modelidir.<sup>65</sup> Ancak yapısal adaletsizlikten bireyleri sorumlu tutmak bu model kapsamında mümkün değildir. Zira adaletsiz yapılar normalde kabul görmüş kural ve uygulamalara göre hareket eden çok sayıda insan tarafından üretilip pekiştirilmektedir ve bu tür yapısal süreçlerin yol açtığı adaletsizlikler doğrudan belli başlı insanların kusuruna veya hatasına atfedilemez.<sup>66</sup>

Sorumluluğun sosyal bağlantı modeli (*social connection model of responsibility*) yapısal sürece davranışlarıyla katılan herkese sorumluluğu paylaştırmaktadır.<sup>67</sup> Bu sorumluluk geleceğe yöneliktir ve adaletsiz sonuçlara yol açan yapısal süreçleri dönüştürmeyi amaçlar.<sup>68</sup> Sadece tek bir bireyin davranışına indirgenemeyecek kadar büyük olan yapısal adaletsizlikte sorumluluk bu süreçlere dahil olmuş herkese aittir. Elbette bu süreç içerisinde birtakım bireylerin haksız davranışı göz çarpabilir. Örneğin *Sandy*'e bekar bir kadın olduğu için ev vermek istemeyen ev sahipleri çıkabilir. Ancak evsizlik riski grubunda olmanın sorumluluğunu sadece o ev sahibine yüklemektense bunu yapısal bir mesele olarak görüp birçok kişi ve kurumun sorumlu olduğunu düşünebiliriz.<sup>69</sup> Dolayısıyla Young, eşitsizlikleri doğuran yapısal adaletsizlikte "paylaşılan sorumluluğun" (*shared responsibility*) geleceğe yönelik ve her birimize ait olduğunu iddia eder.<sup>70</sup> Bu anlamda yapısal adaletsizliğe yol açan birçok ağır parçası olduğumuz gerçeğiyle yüzleşmeli ve buna yönelik ortak eyleme geçmeliyiz.<sup>71</sup>

Young yapısal adaletsizliğe ilişkin sorumluluğun küresel bir adaletsizlikten kaynaklansa dahi söz konusu olacağını belirtir. Ancak in-

<sup>64</sup> Young, 2011, s. 96.

<sup>65</sup> Young, 2011, s. 96-97.

<sup>66</sup> Young, 2011, s. 11.

<sup>67</sup> Young, 2011, s. 96.

<sup>68</sup> Young, 2011, s. 96.

<sup>69</sup> Young, 2011, s. 106.

<sup>70</sup> Young, 2011, ss. 109-110.

<sup>71</sup> Young, 2011, s. 111.

sanların çoğu küresel düzeydeki bir eşitsizlikten kendilerini sorumlu tutmama eğilimindedirler. Young küresel sorumluluğu reddetmeyle ilgili olarak birkaç sebepten bahseder. Birincisi bu tür adaletsizlikleri değişmez ve kaçınılmaz olarak doğal birer süreç gibi görmek anlamına gelen şeyleştirmedir (*reification*).<sup>72</sup> İnsanlar var olan düzenin sanki müdahalesi güç doğal sebepler sonucu oluştuğunu varsayıp bu sebepleri değiştirmek üzerine kafa yormazlar. İkincisi insanların sadece doğrudan ilişkisi olan yakınlarına karşı sorumluluk hissedip, uzaktaki veya doğrudan ilişkisi olmayan insanlara karşı bu tür bir bağlantıyı görmezden gelmeleridir (*denying connection*).<sup>73</sup> İnsanlar, kendilerine görünür ve yakın olmayan insanların durumlarına ilişkin herhangi bir sorumluluk üstlenmeyi akıllarına getirmezler. Getirseler bile Young'ın yakındakilerin önceliği (*demands of immediacy*) olarak nitelendirdiği üçüncü sebepten ötürü uzaktakilere dair sorumluluklarını öteleyebilirler. Burada insanlar milyonlarca yabancıya bir şekilde bağlı olduğumuzu kabul eder ancak onlar için kaynaklarımızın kısıtlı olduğunu, çünkü zamanımızı ve enerjimizi daha yakın ilişkiler için harcamamız gerektiğini düşünür.<sup>74</sup> Son olarak Young, küresel adaletsizlikten sorumluluk duymayışın yanlış bir temellendirme olarak nitelendirdiği "benim işim değil" (*not my job*) yaklaşımından kaynaklandığını söyler.<sup>75</sup> Burada insanlar mevcut kurallara ve kurumlara uygun yaşadıklarını düşündüklerinden mevcut adaletsizlikten kendilerini sorumlu tutmak yerine başkalarının sorumlu olması gerektiği kanısına sahiptirler. Sonuç olarak tüm bu yanlış akıl yürütmeler, küresel adaletsizlikten sorumluluk duymamızı gölgelemektedir. Oysaki yapısal adaletsizlik küresel düzeyde olsa dahi paylaşılan bir sorumluluktur.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki Young, sorumluluğun ortak olduğunu belirtmekle birlikte birtakım insanların sorumlulukta daha çok paya sahip olduğunun altını çizer. Küresel düzeydeki haksızlıkları iyileştirmede kimin en çok paya sahip olduğu sorusunu ise kademeli olarak cevaplandırır. Young'a göre öncelikle, iktidar (*power*) olgusunu seçmeliyiz, zira daha güçlü ve daha çok iktidar sahibi olan insanla-

<sup>72</sup> Young, 2011, s. 154.

<sup>73</sup> Young, 2011, s. 158.

<sup>74</sup> Young, 2011, s. 161.

<sup>75</sup> Young, 2011, ss. 165-166.

rın daha fazla sorumluluğu vardır.<sup>76</sup> İkinci olarak ayrıcalıklara (*privilege*) dikkat etmeliyiz, çünkü daha ayrıcalıklı insanların daha büyük sorumlulukları olmalıdır.<sup>77</sup> Dikkat edilmesi gereken üçüncü husus ise menfaattir (*interest*). Yapısal adaletsizlikten en fazla etkilenenlerin bu durumu değiştirmede daha büyük bir menfaati vardır, dolayısıyla sorumlulukları da daha büyüktür.<sup>78</sup> Son olarak, bir gruba üyelik, o grubu ve kaynaklarını harekete geçirmek anlamında insanlara daha büyük bir sorumluluk verir. Kolektif güç (*collective ability*) olarak nitelendirildiği husus sorumluluğun artmasında etkindir.<sup>79</sup>

Young'ın sorumluluk yaklaşımında özellikle bir ayrım göz çarpar. Sorumluluğun ne demek olduğunu daha iyi açıklamak üzere Hannah Arendt'ten esinlendiğini belirttiği suç (*guilt*) ve sorumluluk (*responsibility*) arasındaki farka gönderme yapar. Young'a göre bir kimse, kusurlu (*blameworthy*) bir davranışta bulunmuşsa suçludur. Kusurlu davranış ise (ağır ihmal durumları hariç) zarar niyetini içerir.<sup>80</sup> Sorumluluktan ziyade suça odaklanmak, bizi geleceğe yönelik görevlerimizden uzaklaştırır, bu görevi birçok insana yaymak yerine birkaç suçluya hasreder, böylece adaletsizliklerin altındaki koşulları görmemizi engeller.<sup>81</sup> Suç, kusuru gerektirir, sorumlulukta ise kusur her zaman olmak durumunda değildir. Ayrıca suç geçmişe, sorumluluk geleceğe yöneliktir.<sup>82</sup> Nussbaum'ın Young teorisi yorumuna göre bu iki koşulun dışında Young açısından bir sorumluluk kaynağı daha vardır, bu da genel bir ahlaki vatandaşlık görevi kapsamında vatandaşların, toplumlarındaki kurumları izlemesi ve denetlemesi anlamında sorumluluktur.<sup>83</sup>

Öte yandan başta Nussbaum olmak üzere Young'ın sorumluluk ve suç ayrımı pek çok eleştiri almıştır. Örneğin Nussbaum bu kavramlaştırmaya farklı gerekçelerle karşı çıkar. Öncelikle ayırımdaki prospektif/retrospektif kısım üzerinde durur. Ona göre eğer bir kimse söz

<sup>76</sup> Young, 2011, s. 144.

<sup>77</sup> Young, 2011, s. 145.

<sup>78</sup> Young, 2011, s. 145.

<sup>79</sup> Young, 2011, s. 146-147.

<sup>80</sup> Martha C. Nussbaum "Foreword" Responsibility for Justice içinde, Iris Marion Young, New York: Oxford University Press, 2011, s. xix.

<sup>81</sup> Nussbaum, 2011, s. xx.

<sup>82</sup> Nussbaum, 2011, ss. xix-xx.

<sup>83</sup> Martha C. Nussbaum, "Last Thoughts on Responsibility for Global Justice", Dancing with Iris: The Philosophy of Iris Marion Young içinde, Ann Ferguson, Mechthild Nagel (Eds), New York: Oxford University Press, 2009, s. 141.

konusu bir sosyal durum için sorumluluğa sahipse ve bu sorumluluğun gereklerini zamanında yerine getirmemişse o kişinin suçlu olduğundan da bahsedebiliriz ve böylece Young'ın ayrımı muğlaklaşır.<sup>84</sup> Yine Young'ın belirttiği anlamda sorumluluğunu yerine getirmeyen herhangi bir kişinin ağır ihmalden de bahsedebiliriz.<sup>85</sup> Jeffrey Reiman da Nussbaum'un bu eleştirilerine benzer şekilde adaletsizlikten suçlu olmak ve bu adaletsizliği gidermekten sorumlu olmak arasında zorunlu bir bağ olduğunu ve bu bağın karşılıklı olduğunu belirtir. Adaletsizliği ortadan kaldırmaya ilişkin ahlaken sorumluluk duymak o adaletsizliğe sebep olmaya ilişkin suçluluğa işaret ederken, adaletsizlikten suçluluk duymak onu gidermek için duyulan sorumluluğun zorunlu şartıdır.<sup>86</sup>

Ayrıca Nussbaum, Young'ın suçun bireysel olduğu sorumluluğun ise paylaşıldığı iddiasını da eleştirir. Ona göre bir kimseyi herhangi bir sosyal sorumluluğun tamamını üstlenmediği için suçlayamayız, ancak Young'ın sorumluluk için öngördüğü kriterlere de uyararak bir kimseyi, paylaşılan sorumluluk içerisinde üstlenmesi gereken kısmı üstlenmediği ve adaletsiz sonuca katkıda bulunduğu için suçlayabiliriz.<sup>87</sup> Benzer şekilde, Young'ın yapısal adaletsizlikten sorumlu olmayı birey hatalarına indirgemeyişini eleştiren başka yazarlar da vardır. Örneğin Christian Barry ve Luara Ferracioli, birçok sosyal adaletsizliğin geçmişteki politik liderlerin yanlış kararları ve o liderleri seçen kitlenin tercihlerine indirgenebilir olduğunu ve bu anlamda adaletsiz yapıdan sorumlu olduklarını savunurlar.<sup>88</sup> Reiman ise yapısal adaletsizlikten sorumlulukta bir derecelendirmeye gidilmesini ve bu kapsamda sorumluluğun "güçlü biçimde" ve "zayıf biçimde" olarak ikiye ayırarak ele alınmasını önerir.<sup>89</sup>

Young'ın yaklaşımı –her ne kadar eleştirilerin haklı payı olsa da pek çok açıdan değerlidir. Özellikle küresel adaletsizlikten sorumlulu-

<sup>84</sup> Nussbaum, 2011, s. xxi.

<sup>85</sup> Nussbaum, 2011, s. xxi.

<sup>86</sup> Jeffrey Reiman, "The Structure of Structural Injustice: Thoughts on Iris Marion Young's Responsibility for Justice", *Social Theory and Practice*, Vol. 38, No. 4 (October 2012): 742-743.

<sup>87</sup> Nussbaum, 2011, s. xxii.

<sup>88</sup> Christian Barry, Luara Ferracioli, Young on Responsibility and Structural Injustice, *32 Crim. Just. Ethics* 247, 2013, s. 255.

<sup>89</sup> Reiman, ss. 749-751.

ğu her bireyin konumuna göre derecelendirmeye çalışması soyut olan bu meseleyi biraz olsun somutlaştırmak açısından faydalıdır. Young yaklaşımı başka pek çok açıdan da adalet teorilerine katkı sunmuştur. Bir sonraki başlıkta Young teorisi özellikle ilişkisellik yaklaşımları kapsamında değerlendirilecektir.

## V. İlişkisellik Paradigmasına Uygun Bir Zemin Olarak Iris Marion Young Teorisi

Young'ın, adaletsizliği birçok insanın davranışıyla pekiştirilen bir yapı olarak ele alması ve buna ilişkin sorumluluğu bireyin içinde bulunduğu koşulları gözeterek paylaşması sosyo-politik ve hukuksal anlamda ilişkiyel ve bağlamsal bir bakış açısını gerekli kılmaktadır.

Öncelikle Young dağıtıcı adaletin, insanlar arasındaki güç ve statü eşitsizliklerini tartışmada yetersizliğini ve bu sorunlara odaklanan yeni bir paradigmanın gerekliliğini belirterek, adaletin ilişkiyel boyutuna dikkat çekmektedir.<sup>90</sup> Bu yeni paradigmanda Young, sosyal süreçler aracılığıyla kurulan ve pekişen birey ilişkilerinin adaletsiz yapıyı şekillendirmesini tahakküm olgusundan yola çıkarak açıklar. Tahakküm olgusuna odaklanması, adaletsizliğe ilişkin yaklaşımın bağlamsal ve ilişkiyel bir analizini zorunlu kılar. Zira bireylerin deneyimlediği tahakkümü fark edebilmek için tahakküm olgusuna ilişkin koşullar ve bu koşullar altındaki ilişkiler mercek altına alınmalıdır. Söz konusu koşulların adaletsiz yapıyı sürdürmedeki işlevi ve adaletsizlikle ilişkilendirdiğimiz somut olaydaki ilişkilerin nasıl kurulup işlediği sorusu, tahakkümün çok boyutlu yapısını irdelememizi gerektirir. Young'ın ilişkiyel güç ve çoğulcu baskı anlayışı ise tahakkümün bu çok boyutlu yapısını anlamaya yönelik uygun bir çerçeve sunar.<sup>91</sup> Söz konusu bu çerçeve, gücü elinde bulunduran kişilerin diğer insanların yaşamlarına olumlu veya olumsuz etkisini ve birey tercihlerinin bu güç ilişkileri çerçevesinde ne şekilde etkilendiğini görmemize yardımcı olur. Ayrıca,

<sup>90</sup> Christian Schemmel, "Distributive and Relational Equality" *Politics, Philosophy & Economics* 11(2), 2011, s. 125.

<sup>91</sup> Amy Allen, "Power and the Politics of Difference: Oppression, Empowerment, and Transnational Justice", *Hypatia*, Vol. 23, No. 3 (Jul. - Sep., 2008), s. 170. Öte yandan Allen, Young'ın devlet tahakkümü ve kesişen diğer tahakküm kaynaklarına (uluslararası veya uluslararası) kapsamlı bir teorik açıklama getirmediği eleştirisinde bulunur. (Allen, 2008, s. 170).

adaletsiz yapının temeli olan tahakküm ilişkilerinden kimler ne kadar sorumludur sorusuna cevap ararken de somut koşulları göz önünde bulundurmak gerekir. Young, sorumluluğun sosyal bağlantı modelinde esas olanın adaletsizliğin arkasındaki koşulları yargılamak olduğunun altını çizerek.<sup>92</sup> Her ne kadar bu adaletsizlikten hepimiz sorumlu olsak da, özellikle küresel düzeyde, bazı insanların bu sorumluluktaki payı daha fazladır. Kimlerin payının daha fazla olduğunu belirlerken de iktidar, ayrıcalık, menfaat ve kolektif güç gibi ancak bağlamsal analiz ile anlaşılması mümkün olan birtakım olgular ön plana çıkar. Bu doğrultuda adaletsiz duruma ve bu durumdan sorumluluğa ilişkin koşulların, ilişkilerin ve bağlamın değerlendirmeye alınması Young'ın yaklaşımının ilişkisel adalet teorisi açısından önemini vurgular.

İlişkisel adalet, uyumsuzluk sonrası durumdaki bireyler arasında işbirliğine dayalı davranış, anlaşma, müzakere veya diyalog yoluyla üretilen adalet olarak tanımlanmaktadır.<sup>93</sup> Özellikle ceza adaleti bağlamında suç ile zarar gören ilişkileri düzeltmek ve somut olayda polisin rolünü, mahkemelerin işleyişini veya verilen ceza türlerinin önleme ve entegrasyondaki etkileşimine kadar her şeyi bütünsel olarak analiz etmeyi amaçlar.<sup>94</sup> Bu adalet türünde, tarafların içinde bulunduğu koşullar ve taraflar arasındaki ilişkiler önem arz eder. Bu ilişkilerin tahakküm içerip içermediği, bu tahakkümün birtakım bireylerin kapasitelerini geliştirmelerini engelleyip engellemediğini tartışmak adaletsiz yapıları dönüştürmek açısından önemlidir. Young'ın sorumluluk modelinde de adaletsiz süreçleri dönüştürmek temel amaçtır.<sup>95</sup>

İlişkisellik, bireyin toplumsal statüsünden kaynaklanan haksızlıkları analizde çok mercekli bir gözlük sunar. Zira Young'ın belirttiği üzere sınıf, cinsiyet, ırk ve yaş gibi sosyal yapılara ilişkin konumlar, insanlar arasındaki etkileşimler de dahil olmak üzere, birey davranışlarını şekillendirir.<sup>96</sup> Sosyal yapılarda farklı konumlandırılmış insanlar, yapısal durumlarından ötürü farklı sosyal ilişkileri deneyimler-

<sup>92</sup> Young, 2011, s. 106.

<sup>93</sup> Pompeu Casanovas ve Marta Poblet, "Concepts and Fields of Relational Justice", s. 1. şu adresten erişilebilir: <https://pdfs.semanticscholar.org/5770/2df3750fc9575512838a53aff62c3769952a.pdf>, Erişim Tarihi: 24.1.2019.

<sup>94</sup> Michael Schluter, "What is Relational Justice?" In Relational Justice: Repairing the Breach, (Ed) J. Burnside, N. Baker, Winchester: Waterside Press, 2004, ss. 24-25.

<sup>95</sup> Young, 2011, s. 96.

<sup>96</sup> Young, 2000, s. 101.

ler.<sup>97</sup> Yapısal eşitsizliğe ilişkin ev içi şiddet örneğini kullanan Gülriz Uygur, Türkiye’de ev içi şiddeti önlemeye ilişkin yasaların öngörül-müş olmasına rağmen kültürel klişelerin şekillendirdiği sosyal yapılar kapsamında bu şiddetin varlığını sürdürdüğüne işaret eder.<sup>98</sup> Uygur, bağlamsal analizin gözetilmediği durumlarda yapı içinde öğrenilmiş davranış biçimlerinin ev içi şiddet vakalarında yanlış yorumlandığını söyler. Örneğin ev içi şiddete ilişkin şikayetini geri çekenlerin şikayet-lerinde aslında samimi olmadıkları veya tutarsız davrandıkları düşü-nülmektedir.<sup>99</sup> Ancak Uygur’un altını çizdiği üzere bu husus yapısal bir adaletsizlik olarak beliren toplumsal cinsiyet rolleri, eşitsizlik ve ta-hakküm içeren aile ilişkileri bağlamında okunmalıdır. Aksi halde çoğu zaman önyargılar ve klişeler, somut olaya özgü haksızlıkları görmeyi zorlaştırarak yapısal adaletsizliğin pekişmesine sebep olur.<sup>100</sup>

Uygur’un ev içi şiddet mağdurlarının şikayetini çekmesine iliş-kin verdiği örnek, Young’ın yaklaşımının ilişkisel özerklik teorisi açısından da geçerli olduğunu göstermektedir.<sup>101</sup> Birey kimliğinin ve tercihlerinin, içinde bulunduğu koşullar ve ilişkiler bağlamında değerlendirmeyi öngören ilişkisel özerklik<sup>102</sup> tahakküm ilişkisi içeri-sinde şekillenen birey davranışlarını da doğru bir şekilde anlamayı mümkün kılar. İlişkiler ve bu ilişkilerin tercihler üzerindeki etkisini irdelemek, özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından genel res-mi daha net görmemizi sağlar. Young, toplumsal cinsiyet farklılığı-

<sup>97</sup> Young, 2000, s. 98.

<sup>98</sup> Gülriz Uygur, *Hukukta Adaletsizliği Görmek*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2013, s. 66.

<sup>99</sup> Gülriz Uygur, “Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir”, *Ankara Baro-su Dergisi*, 4 (2015), s. 130.

<sup>100</sup> Uygur bu fikri daha da somutlaştırmak için AİHM’nin Nahide Opuz davasını (başvuru no: 33401/02, 2009) örnek vermektedir. Söz konusu davada, resmi oto-ritelerin yapısal adaletsizliği pekiştiren önyargılarla hareket etmesinden ötürü yıllarca süren şiddet vakası doğru okunup zamanında önlem alınamamıştır. (Bkz. Gülriz Uygur, “Students’ Perception and Legal Education”, *Academic Learning in Law* içinde, Ed. Bart van Klink ve Ubaldus de Vries, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016, s. 227-229).

<sup>101</sup> Ann Ferguson, Mechthild Nagel, “Introduction”, *Dancing with Iris: The Philo-sophy of Iris Marion Young* içinde, Ann Ferguson, Mechthild Nagel (Eds), New York: Oxford University Press, 2009, s. 13.

<sup>102</sup> Catriona Mackenzie; Natalie Stoljar, *Relational Autonomy, Feminist Perspectives on Autonomy, Agency and the Social Self*. Oxford University Press, New York, 2000, s. 4.

nın yapısal bir farklılık olduğuna dikkat çeker.<sup>103</sup> Cinsiyete dayalı iş bölümü gibi toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapılar içerisinde bireyler kendilerini pasif bir şekilde gruplandırılmış ve konumlanmış bulurlar.<sup>104</sup> Sadece toplumsal cinsiyet konumu değil, bireyin diğer özellikleri de içinde bulunduğu durumu şekillendirmektedir. Bu anlamda yapısal adaletsizlik, birey üzerindeki baskının cinsiyet, ırk, sınıf veya engellilik durumu gibi karmaşık bağlantılarını analiz etmek için de uygun bir çerçeve sunar.<sup>105</sup> Zira somut olayı çok boyutlu bir şekilde ele almak, bireyin farklı kimliklerinden ötürü karşı karşıya kaldığı türlü haksız durumları daha net seçmemize yardımcı olur. Örneğin hikâyedeki *Sandy* sadece kadın olduğu için değil, yoksul bir kadın olduğu için ayrımcılığa uğramaktadır. Veya Suriyeli bir kadın sadece cinsiyetinden ötürü değil, etnik kimliğinden ötürü de söz konusu adaletsiz durum içerisinde. Bu doğrultuda, ilişkisel paradigmalardan her biri, Young'ın bağlamı ön planda tuttuğu yapısal adaletsizlik ve bu adaletsizlikten sorumluluğa ilişkin yaklaşımı için uygun bir tartışma zemini. Öte yandan tüm bu ilişkiler ve koşullarla yapılanmış olan haksızlıkları tartışmak adaletsizliğe getirilecek olan çözüm önerilerinin de geniş çaplı, uzun soluklu, pek çok kurum ve kişiyi ilgilendiren şekilde olmasını gerekli kılar.

<sup>103</sup> Young, 2000, s. 93. Young, toplumsal cinsiyetin de ırk gibi çok boyutlu, katmanlı, karmaşık ve örtüşen yapılar ve nesnelerden oluştuğunu belirtir ve özcü bir “kadın” tanımından kaçınarak kadın ve toplumsal cinsiyeti sosyal yapı olarak görmenin bir yolu var mıdır sorusunu sorar. Bu soruya cevaben Sartre’dan ödünç aldığı “dizisellik” kavramını kullanır. Dizisellikte bireysel deneyimler anonimdir ve ötekinin kendine veya diğerlerine dair konumu birbirinin yerine geçebilir. Young, bir kadının, gazetede tecavüze uğramış başka bir kadın hakkındaki haberi okurken kendisinin de erkek tecavüzüne uğrayabileceğini ve bu anlamda “kadın” olduğuna dair farkındalığa sahip olduğu örneğini verir. Buradaki farkındalık kişiyi gayri şahsi hale getirerek kendi ve öteki arasında birbiri yerine geçmeyi mümkün kılar. Kısacası dizisellik kavramı, ırk, sınıf, cinsiyet ve diğer kolektif yapıların bireyle olan ilişkisini düşünmek için elverişlidir. Young’a göre bir birey birden fazla diziye dahildir ve bunlardan hangilerini ön plana çıkaracağını veya hangilerinin önemli olduğunu belirlemek ona kalmıştır. (Iris Marion Young, *Intersecting Voices: Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy*, New Jersey: Princeton University Press, 1997, ss. 17-32.)

<sup>104</sup> Iris Young, *On Female Body Experience: “Throwing Like a Girl” and Other Essays*. New York: Oxford University Press, 2005, s. 22

<sup>105</sup> Söz konusu bu çerçevede keşimsellik teorileri önem arz etmektedir. Bkz. Amy Allen, “Feminist Perspectives on Power”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://Plato.Stanford.Edu/Entries/Feminist-Power/#Intapp>, Erişim tarihi: 29.1.2019.

Sonuç olarak, Nussbaum'un giriş kısmında alıntılanan feminist düşünürlerin adalet teorilerine önemli katkı sunduğu saptaması Young açısından da geçerlidir. 21. yüzyılın sosyo-hukuki gündemine ilişkin önemli soru ve sorunlara dikkat çekmiş ve özellikle toplumsal cinsiyete dair meseleleri adalet teorilerinin tartışma gündemine getirmiştir. Erken sayılabilecek bir yaşta hayatını kaybetmiş olsa da 21. yüzyılın önemli siyaset teorisyenlerinden biri olarak Young, eserleriyle hukuk felsefesi öğretisine katkı sunmaya devam edecektir.

### Kaynakça

- Allen Amy, "Feminist Perspectives on Power", Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/feminist-power/#IntApp>, Erişim Tarihi: 29.1.2019.
- Allen Amy, "Power and the Politics of Difference: Oppression, Empowerment, and Transnational Justice", *Hypatia*, Vol. 23, No. 3, (Jul. - Sep., 2008), ss. 156-172.
- Aydın Duygu Hatipoğlu, *Güvencesiz Adalet: İşçilerin Hukuk Deneyimi Üzerine Bir Temellendirilmiş Kuram Çalışması*, İstanbul: Oniki Levha, 2018.
- Barry Christian, Luara Ferracioli, "Young on Responsibility and Structural Injustice", 32 *Crim. Just. Ethics* 247 (2013).
- Casanovas Pompeu ve Poblet Marta, "Concepts and Fields of Relational Justice", <https://pdfs.semanticscholar.org/5770/2df3750fc9575512838a53aff62c3769952a.pdf>, Erişim Tarihi: 24.1.2019.
- Ferguson Ann, Nagel Mechthild, "Introduction", *Dancing with Iris: The Philosophy of Iris Marion Young içinde*, Ann Ferguson, Mechthild Nagel (Eds), New York: Oxford University Press, 2009.
- Giddens Anthony, *Central Problems in Social Theory Action: Structure and Contradiction in Social Analysis*, London: Palgrave Macmillen, 1979.
- Lawson Anna, "Disabled People and Access to Justice: From disablement to enablement?", *Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights içinde*, Ed. Peter Blanck ve Eilionoir Flynn, New York: Routledge, 2017.
- Mackenzie Catriona, Stoljar Natalie, *Relational Autonomy, Feminist Perspectives on Autonomy, Agency and the Social Self*. New York: Oxford University Press, 2000.
- Martinez Mariam, "On Immigration Politics in the Context of European Societies and the Structural Inequality Mode", *Dancing with Iris: The Philosophy of Iris Marion Young içinde*, Ann Ferguson, Mechthild Nagel (Eds), New York: Oxford University Press, 2009, ss. 213-227.
- Nussbaum Martha C., "The Future of Feminist Liberalism", *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, Vol. 74, No.2 (Nov., 2000), ss. 47-79.

- Nussbaum Martha C., "Last Thoughts on Responsibility for Global Justice", *Dancing with Iris: The Philosophy of Iris Marion Young* içinde, Ann Ferguson, Mechthild Nagel (Eds), New York: Oxford University Press, 2009.
- Nussbaum Martha C., "Foreword" Responsibility for *Justice* içinde, Iris Marion Young, New York: Oxford University Press, 2011, ss. ix-xxv.
- Reiman Jeffrey, "The Structure of Structural Injustice: Thoughts on Iris Marion Young's 'Responsibility for Justice'", *Social Theory and Practice*, Vol. 38, No. 4, (October 2012), ss. 738-751.
- Schemmel Christian, "Distributive and Relational Equality" *Politics, Philosophy & Economics* 11(2), (2011), ss. 123-148.
- Schluter Michael, "What is Relational Justice?" In *Relational Justice: Repairing the Breach*, (Ed) J. Burnside, N. Baker, Winchester: Waterside Press, 2004.
- Young Iris Marion, "Toward a Critical Theory of Justice", *Social Theory and Practice*, Vol. 7, No. 3 (Fall 1981), ss. 279-302.
- Young Iris Marion, *Intersecting Voices: Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy*, New Jersey: Princeton University Press, 1997.
- Young Iris Marion, *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Young Iris Marion, *On Female Body Experience: "Throwing Like a Girl" and Other Essays*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Young Iris Marion, "Taking the Basic Structure Seriously", *Perspectives on Politics* Vol. 4, no. 1 (March 2006).
- Young Iris Marion, "Structural Injustice and the Politics of Difference", *Intersectionality and Beyond* içinde, E. Grabham/D. Cooper/J. Krishnadas/D. Herman (Eds), Oxon: Routledge, 2009.
- Young Iris Marion, *Responsibility for Justice*, New York: Oxford University Press, 2011.
- UNHCR the UN Refugee Agency, "Woman alone, the fight for survival by Syria's refugee women", <http://www.unhcr.org/ar/53bb8d006.pdf>, Erişim Tarihi: 18.11.2018.
- Uygur Gülriz, *Hukukta Adaletsizliği Görmek*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2013.
- Uygur Gülriz, "Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir", *Ankara Barosu Dergisi* 4 (2015), s. 121-132.
- Uygur Gülriz, "Students' Perception and Legal Education", *Academic Learning in Law* içinde, Ed. Bart van Klink ve Ubaldus de Vries, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016, s. 223-243.

